

האם ניתן והאם ראוי להציל את החינוך הגבוה בישראל?

אילן גור-זאב: הרצאת פתיחה בכנס לקראת קטסטרופה בחינוך הגבוה בישראל?
(אוניברסיטת חיפה 10.12.2006)

מהו שעומד בימים אלו להכרעה באשר לעתיד האקדמיה בישראל ומדריך את רוחם של כמה וכמה מאיתנו? בדעתי להציג כמה אתגרים, שונים ומגוונים, המסכנים את עתיד השגשוג האקדמי בישראל ומאיימים למוסס את האוריינטציה ההומניסטית בחינוך הגבוה במקומותינו. בראש רשימת האתגרים הללו אני מעמיד את הסכנה המיידית והמקומית, אף שכפי שנראה בהמשך, האוניברסיטאות בישראל מאוימות על ידי תהליכים גלובליים ועמוקים פי כמה, שמבחינות אחדות האיום המידי במקומותינו אינו אלא ענף צדדי של תהליכים עולמיים אלו, המאפיינים את הרגע ההיסטורי הנוכחי.

האג'נדה החינוכית של ממשלת ישראל במהלך שש השנים האחרונות, שיישומה עשוי להגיע לשיאו בימים הקרובים, לאור הקמת "ועדת שוחט". אני מבקש להזכיר לציבור היושב כאן את הקמת וועדת מל"ץ ואת הדו"ח שהניחה על שולחן הממשלה בשנת 2000. כתגובה לדו"ח הקמנו את הוועדה הבין-סנאטית להגנה על העצמאות האקדמית של האוניברסיטאות בישראל שהישיבה הראשונה שלה התקיימה בדצמבר 2001. או אז קודמה וועדת גרוסמן שהציגה תכנית קונקרטי, מפורטת ומתונה מהמסקנות של וועדת מל"ץ הדרקונית, שיישומן הסתיים בשנת 2005. האוצר, חורשי ההפרטה של ההשכלה הגבוהה והאינדוסטריאליזציה של האקדמיה לא שקטו על השמרים ובספטמבר 2006 ניסו להגיש מחדש את עקרונות דו"ח מל"ץ באישון לילה, במסגרת חוק ההסדרים. הניסיון נכשל, אך לא בלא מחיר. המחיר: הקמת וועדת שוחט, שאמורה לפרסם מסקנות ראשונות כבר במרץ 2007. הוועדה אמורה לבחון את כל התפיסה, הארגון, התפקוד והייעוד של מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל כשהצ'רט שלה מתנסח ברטוריקה של ועדת מל"ץ וחוק ההסדרים שדברו על "גמישות ניהולית", "חוזים אישיים" שיהליפו את

מוסד הקביעות, את תנאי העבודה הקיימים ואת הביטחון הסוציאלי לטובת חופש אקדמי בדמות זכות המוסד ליעול התפקוד של כוח העבודה האקדמי בהתאם לעקרונות השוק ולאור חזון הפיכת האוניברסיטאות למפעלי היי-טק יעילים. סעיף 1. ב בחוק ההסדרים 2007 קובע כי "הוועדה האמורה בסעיף א' לעיל (להלן הוועדה) תבחן את הנושאים הבאים: 1. גמישות ניהולית. הדרכים להגברת הגמישות הניהולית ביחס לעובדי המוסדות, למשל בדרך של יצירת אפשרות העסקה גם בדרך של חוזים אישיים וכן להעסקת עובדים בקדנציות..." בוועדה יושב נציג האוצר, ובראשה יושב שר האוצר לשעבר, אבל אין בה ייצוג ונוכחות לנציג הסגל קל וחומר שאין בה ייצוג לנציג הסטודנטים, שיושפעו מאוד מהטרנספורמציה העומדת בשערינו ותובעת את חלחולה לכל סדק, לכל רובד ולכל מימד ממימדי החיים האקדמיים.

כן, טרנספורמציה ולא "רפורמה זוחלת" בלבד, שינוי מהותי, שאינו מבודד מהתמורה המתחוללת בביטויים אחרים של חיינו הציבוריים ובחללו של הרגע ההיסטורי הנוכחי. ובכל זאת יש ייחוד לשינוי המהותי שמבקשים בימים אלו להשיט על האוניברסיטאות הישראליות. חשוב לומר זאת במפורש: מה שעומד להכרעה בימים אלו אינו מבנה האוניברסיטאות, תפקודן ויעודן בלבד, אלא גם אפשרויות הקדמה הטכנו-מדעית ועתידה של מדינת ישראל אפילו במונחים אסטרטגיים ובאמות-צידה צבאיות-בטחוניות. לנוכח הטרנספורמציה העומדת בפתח אני חרד לחינוך האקדמי באוריינטציה ההומניסטית שלו מחוייבות היו עד כה האוניברסיטאות בישראל. וכמו שאין להפריד בין באוטונומיה האקדמית וחינוך הומניסטי לא ניתנות להפרדה השגשוג האינטלקטואלי באוניברסיטאות והפוטנציאל הדמוקרטי של מדינת ישראל. עומד להכרת גם המיזוג המיוחד שבין אקדמיה הומניסטית ויהדות פתוחה, פלורליסטית, האוצרת רוחניות אמיתית ואחריות מוסרית קל וחומר שלא יהיה עוד מקום, על פי התכנית החדשה לנוכחותו של הומניזם האומר "הן" לסולידריות ולדיאלוג כלל-אנושי, שעניינו חורג מהיומיומיות, מהאינטרסים המידיים וממשחקי הכוח הפוליטיים והאופנות השוררות. האידיאה האקדמית כאחריותה של האוניברסיטה המודרנית גלומה בקריאת הנאורות, כפי שניסחה עמנואל קאנט במאמרו הנאורות – מהי?: "נאורות היא יציאת האדם מחוסר-בגרותו, שהוא עצמו אשם בו. חוסר-בגרות הוא אי-יכולתו של אדם להשתמש בשכלו בלי הדרכת הזולת. אשמה בחוסר-בגרות קיימת, אם סיבתו איננה חוסר שכל, אלא חוסר החלטה ואומץ להשתמש בו בלי הדרכת הזולת. Sapere aude! - אזור אומץ להשתמש בשכלך שלך! היא אפוא

סיסמת הנאורות". ברוח זו התנסה ב-1805 וילהלם פון הומבולדט, כאשר נשא את הרצאת הכינון של האוניברסיטה הברלינאית. כאן מתבטאת הרוח ההומניסטית בחזון "איחוד ההשכלה, החכמה והמידה הטובה". לג'ון הנרי ניומן באנגליה האוניברסיטה היא על מרחב ההתגשמות של האידיאה האקדמית בתורת "הכוח העליון, השומר על כל הידע והמדע, עובדות ועקרונות, חקירה וגילוי, ניסויים וספקולציות – היא הממפה את ממלכת האינטלקט ודואגת שימנעו השגת-גבול וכניעה מכול עבר". לעומת חזונות אלה של הוגי הנאורות יש לומר כי כיום הגיון השוק המיושם כאמת-מידה עליונה מחניק את הרוח החופשי ומרוקן מתוכן, או, גרוע מזה, מנכס לצרכיו את קריאת הנאורות לחופש המחשבה, ליצירתיות ולאומץ המאתגר את המובן-מאליו והסדר הקיים.

מהו הטיעון הפורמאלי של חסידי האינדוסטריאליזציה של האקדמיה בישראל המבקרים את הקהילה האקדמית ותובעים את הטרנספורמציה שלה לכדי מפעל היי-טק גרידא? טענתם היא כי האוניברסיטאות מציגות הישגים נמוכים במיוחד. ומהו הגורם העיקרי, לטענתם לפרי הבאשים של החינוך האקדמי בישראל: האוטונומיה האקדמית והאדמיניסטרטיבית של האוניברסיטאות, המכללת תנאי עבודה, פרקטיקות של ניהול וייעוד, שאינם מניבים "תוצרים" ראויים ואינם מתאימים לצרכי החברה ולסנדרטים המקובלים במדינות המשתלבות בתהליכי הגלובליזציה שאליהן אנו מבקשים להידמות מבחינת הישגים האקדמיים בזיקתם לאפשרויות הטכנולוגיות, הכלכליות והחברתיות. בניגוד לאוטונומיה של האוניברסיטאות והאידיאה האקדמית בזיקתה לחינוך אקדמי-הומניסטי כפי שהוא מתבטא בניסוחיו של קאנט מציעים לנו הפרטה הדרגתית של מערכת החינוך הגבוה תוך כדי הכפפתן של האוניברסיטאות לצבא פקידים מזה ולפוליטיקאים שידברו בשם "האינטרס של החברה", מזה.

לדעתי, עלינו להפריד כאן בין האג'נדה האידיאולוגית של הפרטה של כל מה שזו וחלחול הגיון השוק לכל מימד ורובד של הקיום האנושי לבין העובדות, שעליהן כביכול מסתמכים המבקרים הנלהבים-מדיי של האקדמיה הישראלית. וכאן נשאל, מה הניבה שליטת הפקידים והפוליטיקאים בחינוך העממי והתיכוני – בהשוואה לפירות האוטונומיה האקדמית כפי שהיא מתבטאת בעשרות השנים האחרונות באוניברסיטאות הישראליות?

דו"ח מבחני 2002 PISA, שהוא הדו"ח האמין האחרון העומד לרשותנו (כיוון שמאז פרסום התוצאות משגגות מניפולציות שונות ומשונות שעניינן העלאה מלאכותית של תוצאות הנבחנים, באמצעות שעורים

מיוחדים להכנה להצלחה בבחינה ולא בלימודים עצמם, מניעת אוכלוסיות "בעייתיות" מהבחינה, ועוד) מגלה כי ישראל היא במקום ה- 31 מתוך 41 מדינות שנסקרו הישגיהן במתמטיקה ובמקום ה- 33 בידע מדעי. שום מדינה מערבית לא הגיעה לתוצאות עגומות כל כך.

ב- 2003, שנה אחרי שנערכו מבחנים אלו נכשלו 53% מתלמידיבתי"ס הממלכתיים בבחינות הארציות של משרד החינוך וקבלו פחות מ- 40 במתמטיקה. במגזרים אחרים היו התוצאות נמוכות בהרבה. וכל זה, כשנקודת-המוצא, כפי שהיא מסתמנת במחקרים מ 1963-1964, שעל-פיהם היתה ממוקמת ישראל במקום הראשון במתמטיקה לבני 13, לפני יפן, בלגיה, פינלנד, גרמניה ואנגליה. בתקופה המקבילה החילה ישראל מדיניות כלכלית וחברתית קפיטליסטית קיצונית, שהביאה לכך שכיום גידול הפערים בין חלקי האוכלוסיה השונים בישראל הוא השני בעולם, לאחר ארה"ב, שיש לא חלק בכך שבישראל הבדלי רמות ההון התרבותי המתכיל להישגים אקדמיים הוא הגדול ביותר בעולם המערבי. לדוגמא, בפינלנד שיעור השונות בין בתי"ס הוא 1.7% בקנדה הרב-תרבותית שיעור השונות בין בתי"ס הוא 8% ואילו בישראל הוא עומד על 31%, ע"פ מחקרם של פרופ' מברך וד"ר קרמנסקי. באותו זמן עצמו מגלים מחקרים אחרים כי תלמידי ישראל נמצאים במקום ה- 134 בעולם מבחינת הישגי החינוך ההומניסטי והם מגלים עמדות אנטי-ליברליות ואנטי-דמוקרטיות מדאיגות ביותר.

לנוכח הישגים אלו של עקרון המעורבות של פקידים ופוליטיקאים בחינוך העממי והתיכוני בישראל נראים הישגי האקדמיה ועקרון האוטונומיה של האוניברסיטאות בחזקת סיפור הצלחה עולמי, שחשוב שנדע לטפחו, גם אם אנו מסכימים כי יש לחולל שינויים חשובים במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל וגם אם אנו מגיעים לדיון זה מתוך מסורת ביקורתית שרואה באוניברסיטאות מנסרה לסלקציה חברתית, אתר נרמול במערך יחסי הכוח החברתיים ולא מקדש אינטלקטואלי נקי מהקשרים פוליטיים, שבין מרחביו מתגשמת בטהרטה האידיאה האקדמית.

ולאחר שאמרנו כל זאת, חשוב לזכור כמה נתונים עובדתיים, סליחה שאני משתמש במילה שהפכה כה נלעגת ונרדפת במקומותינו:

מחקר של גדעון שפסקי ויעל אילן "מעמד ישראל בהשוואה למדינות העולם ע"פ מדדים סינטומטיים (2005) מגלה כי בין 1999 ל 2003 הייתה ישראל שלישית בעולם מבחינת מס' מאמרים פר-קאפיטה.

להלן עשר המדינות המובילות בעולם האקדמי: 1. שוויץ 2. שבדיה 3. ישראל 4. פינלנד 5. דנמרק 6. בריטניה 7. הולנד 8. אוסטרליה 9. ניו זילנד 10. ארה"ב וקנדה.
מבחינת איכות המאמרים, ע"פ מספר הציטוטים בעתונים מקצועיים רלוונטיים: 1. שוויץ 2. שבדיה 3. דנמרק+ארה"ב 4. ישראל 5. פינלנד 6. הולנד 7. בריטניה 8. קנדה 9. אוסטרליה 10. נורווגיה+ניו זילנד
תחומים ע"פ מכון נאמן (מסתמכים על ISI) במכון ויצמן:
מקום 27 בעולם במתמטיקה 28 הנדסה 26 ביולוגיה מולקולרית 10 מדעי העשב 9 מדעי המחשב 7 רפואה קלינית.

מדעים מדויקים (כללי בישראל):

אסטרופיזיקה מקום 1 בעולם

מדעי החלל מקום 1 בעולם

מדע החומרים מקום 1 בעולם

מדעי המחשב מקום 2 בעולם

כלכלה מקום 4 בעולם

מנהל עסקים מקום 4 בעולם

מתמטיקה מקום 7 בעולם

ביולוגיה מקום 8 בעולם

כימיה מקום 5 בעולם

פסיכולוגיה ופסיכיאטריה מקום 14 בעולם

מדעי החברה מקום 18 בעולם

חקלאות מקום 13 בעולם

גם אם מביאים בחשבון כי קיימים מדדים שונים והרכבו של כל מדד אינו בלתי-בעייתי, ואף אם לתפיסתנו אין היצירתיות ניתנת להתכייל לכדי תפקודים ומדדים סטטיסטיים, הרוח החופשי לפונקציות מדידות ולחשבונאות לבלרית-בנקאית, בכל זאת מצטיירת תמונה שונה לחלוטין מזו שמציגים חסידי האינדוסטריאליזציה של האקדמיה; האקדמיה הישראלית היא מעצמה עולמית, על-אף האנטי-

אינטלקטואליזם המסורתי בחינוך הציוני, על-אף שהמילה "פרופסור" הפכה לנלעגת ולמבוזה בשיח הפוליטי בישראל ודווקא לנוכח מדיניות החנק, הביזוי והקיצוצים התקציביים המתמשכים שבשנים האחרונות יוזמת הממשלה בתקציבי החינוך הגבוהה, כדי שתוכל אח"כ לטעון לחוסר יעילות, להישגים נמוכים ולמשבר באוניברסיטאות, התובע התערבות ממשלתית אף בניגוד מפורש לסעיף 15 בחוק ההשכלה הגבוהה 1958, המקנה לאוניברסיטאות חירות מושלמת בניהול ענייניהן האקדמיים והאדמיניסטרטיביים וסותם כל לגיטימציה להתערבות ממשלתית בענייניהן.

בין השינויים הכלליים והתהליכים הגלובליים המאפיינים את הרגע ההיסטורי הנוכחי ומעצבים את תנאי האפשרות של המשבר הנוכחי באוניברסיטאות הישראליות ואת האג'נדה של האוצר ובני פמלייתו יש למנות שישה יסודות שעל האקדמיה במקומותינו לתת לעצמה דין וחשבון בפניהם וכנגדם, שעה שהיא בוחנת-מחדש של זהותה, מבררת את הווייתה ומרהיבה עוז לחשוב-מחדש על אורחות החיים האקדמיים וייעודה של האוניברסיטה בישראל.

משפט הפתיחה בספרו של קרל יאספרס בספרו *האידיאה של האוניברסיטה* מזכיר לנו את הקונטקסט של אותו דין וחשבון אקדמי, שלדעתנו, האוניברסיטאות חייבות לעצמן, אותו דין וחשבון רציני, שאין צורך בתוכניות נערי האוצר כדי להבין את חשיבותו ולתבוע אותו וקודם כל כביטוי לאחריותן של האוניברסיטאות כלפי האידיאה האקדמית בעולם משתנה. "האוניברסיטה הנה קהילה של חוקרים וסטודנטים המלוכדים במטרה אחת, והיא חקר האמת". כך אומר לנו יאספרס ברוחם של קאנט והוגי הנאורות. זהו פיתוח הומניסטי של הגדרת היסוד של האוניברסיטה כמוסד להשכלה גבוהה בבחינת

Universitas Societas Magistrorum et Scholarium

כלומר, התאחדות כללית של מורים וחוקרים; קהילה הנהנית ממעמד משפטי ואידיאי מיוחד, המהווה באופן אידיאלי מרחב המופקע מהיומיומיות, ממשחקי הכוח ומהמניפולציות הפוליטיות המאפיינות את הארגון האנושי שמחוץ לאוניברסיטה. כאן התחייבו הכול למפגש שבין הרוח לפרקטיקה המדעית, שבה מוכרת בכורתן של הסקרנות, הצירתינות, הגניוס, הדיאלוגיות, הביקורתיות, האוטונומיה, והארטיקולציה של הטיעון הרציונלי הטוב יותר משמשת מסד לשיפוטה של קהילת המומחים המחויבת לא לצווי הפוליטיקאים, לא להוראות הפקידים, הסוחרים או צווי האפנה, אלא אך ורק לאמת ולפרקטיקה האקדמית

במיטבה. זה כשמונה מאות שנים שופטת האוניברסיטה את עצמה לאור אידיאל זה, גם אם במציאות, כמו במציאות, מעולם לא גושרה לחלוטין התהום שבין האוניברסיטה כמרחב הקיום של האידיאה האקדמית לבין האוניברסיטה כמוסד, כלומר, כשדה יחסי-כוח ומניפולציות המייצרות סמכות, יכולות הדרה, סלקציה ודיכוי ולעת-מצוא גם שירותים לכוח ההגמוני בחברה ולאידיאולוגיות השוררות בתרבות הזמן. אלא, שבה בעת גם חתרה האידיאה האקדמית במעי האוניברסיטה ואתגרה את החברה ואת מרחב המובן-מאליו ואת הסדרים ההגמוניים. כמובן שגם השתלהבויות אלו של האידיאה האקדמית נוכסו לתהליך הייצור, הסלקציה והנרמול שאליו חברו האוניברסיטאות באופן מסורתי. ואף על פי כן, נותרה האוניברסיטה, במיטבה, מרחב ייחודי, המזמן את זוהרה המבקר, המתסיס, המזעזע, של האידיאה האקדמית; ככזאת, היא מהווה ביטוי של אחרות בגעש אוקיינוס היומיומיות המערבית, תוך כדי שהיא אבר מאבריה. מעמד דיאלקטי ייחודי זה של האוניברסיטה מאוים כיום על ידי התהליכים שחלקם מקומיים וחלקם אוניברסאליים. אתחיל באתגרים האוניברסאליים:

1. שינוי במעמד הידע.

ברגע ההיסטורי הנוכחי אנו נוטלים חלק בתהליך המבטא שינוי היסטורי מהותי, שאינו בחזקת ההתפתחות ההיסטורית הרגילה, אלא יותר בחזקת קפיצת נמר אבולוציונית, שביעפה הידע משתנה מיציב, מוגדר, מתוחם, היררכי ובר-הנחלה קווית-ישירה-דיאלוגית לידע בעל מעמד אחר. הטרנספורמציה, ושמה מוטב לומר, המטמורפוזה, מאתגרת את המסורת האקדמית ואל נכון את כל ההיסטוריה של תרבות המערב. נראה שהשינוי שאנו חווים כעת דומה יותר לקפיצה ושמה ונפילה מהעמידה האורפאית כלפי המציאות אל עבר ההגות הפרה-סוקרטית וראשית הפילוסופיה והמדע המערביים המוכרים לנו מההיסטוריה הבתר-הומרית. דימוי זה נראה לי קרוב יותר מהדימוי שבמעבר מתפיסת הידע התיאוצנטרית של ימה"ב לתפיסת הידע ההומוצנטרית, המדעית-ביקורתית של המודרנה. כיוון שכך גם מונחים ביקורתיים מסורתיים כגון "חרושת התרבות" אינם מתאימים עוד לעמידה שאנו מזומנים לה לנוכח התגבשות המציאות החדשה. כיום הופך הידע לאמביוולנטי, נעדר "יסוד אחרון", שגבולותיו אינם מוגדרים, הוא משתנה בתזזיתיות לא עוד באופן לינארי, מתוך אדישות מוחלטת לערך האמת של הרטוריקה שלו ומתנהל גם על פי השימושיות, הריטינג

והפונקציונליות אך גם על כנפי היצירתיות הרב-ממדית, כפי שהיא מתארעת בסייפרספיס, דרך משל.

2. מעבר מייצור פורדיסטי לייצור פוסט-פורדיסטי.

אחד השינויים החשובים המתרחשים כעת הוא במעבר לייצור, שיווק, רכישה ושימושים פוסט-פורדיסטיים בידע ובעוצמות קריאטיביות אחרות, תהליך שבמסגרתו ההוראה והחינוך מהווים יסוד מרכזי ביותר בכלכלה הגלובלית. וזאת, אף אם בתצורת חדשות, שבמסגרתן הופך מקצוע ההוראה במתכונתו המודרנית למיושן, לנלעג ולבלתי-רלוונטי במרכזי הקדמה הטכנו-מדעית, במוקדי השגשוג הכלכלי ובאתרים המגוונים של תרבות המק'וורלד.

3. שינוי במעמד הסובייקט.

כל אלה ניכרים בשינוי במעמד הסובייקט האנושי, שיש המכנים בעקבות פוקו "מות הסובייקט" (האוטונומי) ודונה הרוואי מכנה "הולדתו של הסייבורג", או, ה- post-human ההיברידי, הנומאדי, רב-הזהויות, התזזיתית-יצירתית כגולה חוצה-גבולות-נצחי, נעדר טריטוריה, אמת ומנוחה וליצירתיותו הרב-צדדית אין גבול, רסן, צנזור או מוציא-להורג מלכותי.

4. תהליך דיאלקטי.

האינסטרומנטליזציה של הידע, התאבכותו והמק'דונלדיזציה ש התרבות הינם תהליך דיאלקטי, שבו, מצד אחד האינסטרומנטליזציה של הידע מחוללת ומלבה ראיפיקציה של היחסים האנושיים ומן הצד האחר מתפוררים התיחומים הישנים, נבקעות הצנזורות ונעלמים פחדים, הרגלים, גבולות ומנגנוני ייצוג היררכיים, שחסמו עד כה אפשרויות יצירתיות מעין אלה שמתחוללות כהיפר-טקסט בסייברספיס.

5. הקונטקסט ההיסטורי מורכב מזיקות חדשות בין חלל וזמן.

המהירות השתנתה. הידע שינה מעמדו. תנאי האפשרות של המאבק לשגשוגו של סובייקט אנושי אוטונומי והייצור הפוסט-פורדיסטי מתנהלים על רקע קיום במהירויות שטרם נודעו כמותן בחיים האנושיים. המהירות והפואטיקה של הקיום פותחים אפשרויות ארוטיות וחוסמים ביטויים אקסטטיים במסגרתם של יחסים חדשים בין החלל והזמן כמימד אקזיסטנציאלי, אינטלקטואלי, טכנולוגי ופוליטי. כל זאת, תוך יצירת מציאויות דינמיות שונות שאפשר לכנות פוסט-מודרניות, מודרניות ופרה-

מודרניות המשגשגות במקביל, ולעיתים אף זו בתוך זו. כך, דרך משל, אין להבין את האתגרים החדשים שלפניהן ניצבת האוניברסיטה במנותק מהמאבק בין עולם המק'וורלד לבין עולם הג'יהאד, המתנהל תוך שימוש ברטוריקות, בתשוקות ובאמצעים טכנולוגיים ופוליטיים שונים מאוד, המתנקזים לפרה-מודרניות, מודרניות ופוסט-מודרניות המיוצרים במקביל ברגע ההיסטורי הדינאמי הנוכחי. 6. תקשורת.

הטרנספורמציה של הקיום מתבטאת גם במדיה וגם בביטויים המגוונים והעשירים האחרים של הבינזולתיות העכשווית, תוך התמוססות של תנאי האפשרות לחניכות אקדמית מודרניסטית-הומניסטית ראויה.

בהקשר הישראלי הלוקלי עומדת האקדמיה הישראלית בפני אתגרים ואפשרויות וסכנות מיידיות, המאיימות, מצידן, מתוך מקורות רב-תרבותיים בלתי-ליברליים, פוסט-קולוניאליסטיים, פונדמנטליסטיים, ניו-איג'יים ואחרים על היומרות, האפשרויות והפרקטיקות האוניברסליות וההומניסטיות של האקדמיה הישראלית.

מקורות אחרים לאיומים מידיים על האקדמיה הישראלית שופעים ממקורות מנוגדים: 1. הניסיונות של חוגים לאומיים בישראל לרתום ביתר יעילות את האקדמיה לפרויקט בניין האומה והפטריוטיזם של הימין הישראלי. 2. הניסיונות להטיל חרם על האוניברסיטאות הישראליות ולהפעיל אינקוויזיציה פוסטקולוניאליסטית טובת-לב וחכמה, שתפקח על תנועותיו היומיומיות ועל מוצא-פיו של כל אקדמאי בישראל. האקדמאים בישראל יצטרכו על פי תכנית זו למסור דין-וחשבון יומי על עולם הרגש, האינטלקט ועל תנועותיהם במרחב, הרגלי הקנייה שלהם וכמובן, על מחקריהם והתבטאויותיהם הפומביות כדי לאפשר השלטה טהורה של מדיניות המוסר של משטרת ה-politically correct, כמובן, באופן מוחלט וצודק.

ועתה הגיע תורו של ענף שלישי לשאלה המרכזית שהצגנו היום כנקודת-מוצא לכנס החרום של האקדמיה הישראלית לנוכח האיומים על עתידה: מה ניתן לעשות ומהו שראוי שייעשה למען החינוך האקדמי בישראל בשעה זו?

א. פילוסופית חינוך מנוסחת.

נראה לי שאין תוחלת במאמצים בלא אוריינטציה הנובעת מפילוסופית חינוך ביקורתית, עקיבה ומוגדרת מהחינוך בגיל הרך ועד לחינוך האקדמי. במרכזו של פילוסופית חינוך שכזו צריכה להיות נוכחות לזימון, לא לאינדוקטרינציה או למשאלת-לב. זימון ליצירתיות, לאוטונומיה, לסירוב למובן-מאליו, לפיתוי, אף זה האקסטאטי הדיוניסי ואחריות כלפי האחרות של היחיד. אין המדובר כאן בחינוך-שכנגד, שעליו אני מדבר במקומות שונים, אלא בגרסה המפותחת ביותר של החינוך ההומניסטי האפשרית על אף הכול ברגע ההיסטורי במקום הנורא והנפלא הזה.

ב. העצמת מורים.

עלינו לפעול להעצמתם של המורים והמורות בחינוך הכללי ולטיפוח אידיאל האדם היצירתי והשגשוג האינטלקטואלי כחוויה ייחודית, אינדיבידואלית ודיאלוגית משותפת לתלמידים, מורים והורים. אין להעלות על הדעת כלל התקדמות במשימה זו בלא הכרעה פוליטית לתמיכה מאסיבית בחינוך ובהעמדתו בראש סדר העדיפויות של החברה הישראלית לא כמס שפתיים בלבד, אלא כפעילות פוליטית וכלכלית קונקרטית.

ג. חלוקת עבודה.

חשיבות גדולה יש בחלוקת העבודה המאוזנת והנכונה בין המוסדות השונים להשכלה גבוהה, בהתאם לקריטריונים של פופולריזציה של המדע; הכשרה מקצועית ומחקר ברמה גבוהה. כיום מטושטשים התחומים והחברה הישראלית לא הכריעה לגבי ציפיותיה ממערכת ההשכלה הגבוהה ופירותיה. במסגרת זו צריכים להתקיים ערוצי מוביליות של סטודנטים בין המוסדות השונים, הייעודים השונים והרמות השונות של המוסדות, לצד תמיכה מאסיבית של החברה בסטודנטים.

ד. לגיטימציה וטיפוח של שונות וגיוון בין המוסדות השונים להשכלה גבוהה גם במסגרת החלוקת בהתאם למטרות של פופולריזציה של המדע, הכשרה מקצועית ברמה גבוהה ומחקר מדעי שיזכה לתנאים אקסלוסיביים ולאוטונומיה ייחודית.

ה. טיפוח המצוינות שלא לפי הגיון השוק, אלא ברוח הנאורות והחינוך ההומניסטי.

1. חפוש הדרכים למשא ומתן נחוש שעניינו מימוש האידיאל האקדמי והאוטופיה של הסוביקט האוטונומי במסגרת כוחות השוק וכנגד הגיון חרושת התרבות וצווי המק'דונלדיזציה של המציאות.

האם, ואם כן, כיצד אפשרי הדבר?

הגלובליזציה הקפיטליסטית והאידיאה האקדמית אינן זרות לחלוטין זו לזו, אף שהן מנוגדות במהותן, עד כדי כך שלעיתים אפשר לטעות ולחשוב שברוח הקפיטליזם בן הזמן הזה אל נכון מתממשת האידיאה האקדמית, כמו שאידיאל העבודה המשוחררת של מארקס מתגשם הלכה למעשה כיום במפעלים של מיקרוסופט, דיגיטל ו-IBM. אפשר לראות כאן, בטעות, שהקיע הקץ לפירוד ההיסטורי המסוכסך והממושך שבין המימוש האוניברסלי של רוח היהדות על דרך ההתפתחות הקפיטליסטית, כפי שמתאר אותה מארקס *מכתבי-היד הכלכליים-פילוסופיים* לבין דרך ההומניזם והאידיאה האקדמית, כמו שדימה למצוא הרמן כהן ב *דת התבונה ממקורות היהדות*. במובן זה הגענו לקץ ההיסטוריה והאידיאה האקדמית, ורוח היהדות, הקפיטליזם וההומניזם מתאחדים לאימננציה שיש בה דינמיקה, שינויים תזזיתיים, סכנות, קורבנות ואירועים דרמטיים, אך כולם מתארעים במכלול סגור שהאנטגוניזם והסתירות שבו אינם מכלכלים תנועה דיאלקטית, קדמה וטרנסצנדנציה. על-פי האופטימיסטים שבינינו בעידן הגלובליזציה הקפיטליסטית מתממשים כאפשרות אקזיסטנציאלית וכצו פילוסופי אידיאל השחרור מדוגמה, אידיאל הטרנסצנדנציה, אידיאל החיים כחציית-גבולות נצחית, אידיאל היצירתיות כאורה-חיים פרשני-אקסטאטי. על-פי תפיסה זו במערך הפילוסופי-טכנולוגי החדש האדם מכונן את תנאי חיו, את שכלולו העצמי ואת דימויו כלפי אחרים ואחרות. במכלול הגלובליסטי של עולם המק'וורלד והייצור הפוסט-פורדיסטי הפעילות של הפרט כצרכן-יצרן יעיל ויצירתי מעצימה את אמצעי המחיה שלו ושל החברה בכללותה. במציאות זו משגשגת החירות ועונש כבד מוטל על עצלות, חסור כישרון ושחיתות, כך מנסים לשכנע אותנו, עד כדי חזון של התממשות אידיאל אידיאל הגלותיות. אם להאמין להבטחות האידיאולוגים של הניאו-ליברליזם בן זמננו דומה שאנו עומדים כאן על סף השער לחינוך-שכנגד, אם רק נתיר לשוק החופשי ולהפנמת הגיון השוק בחיים האקדמיים לומר את דברם בלא רסן וגבול. גם המיתון של האוטופיה הזאת מפרנס חזון זה בדרכים עוקפות, במסגרת המאמץ ההומניסטי להתפשר עם הרגע ההיסטורי תוך

הגנה על האידיאה האקדמית במדינת ישראל שסועת היצרים, האינטרסים המנוגדים ונעדרת ההסכמה הבסיסית ביותר על "הטוב הכללי" מלבד האופנות והאימפרטיבים של השוק.

כאן, על הסף, על גבול החינוך-שכנגד לאור הפילוסופיה הדיאספורית וההתנגדות לעגל הזהב של הגיון השוק, "העלאת רמת החיים" ורייטינג הציבור שנתבהם ונתנוול, נפתחות גם אפשרויות חדשות לזיקה חדשה בין הגוף, הנפש, השירה והמחקר, האסתטיקה והאתיקה, האינטלקט והיצירתיות האותנטית, שאינה אינטלקטואלית גרידא, אלא ארוטית, במציאות דיאלוגית פואטית, שכוחות הייצור החדשים והטכנולוגיות החדשות מאפשרים לנו כרגיל – תוך כדי החנקת הרוח החופשי והמרתו באקסטאזיס של הספגות בריתמוס התזזיתי של העולם הפוסט-פורדיסטי.

נפתחת כאן האפשרות לחוויה האקדמית כחרדת-קודש, לדיאלוגים חקירתיים-יצירתיים, המשנים את מבנה האוניברסיטה, את אורחות חייה ואת המבנה שלה ליחידים ולקבוצות למידה בתוך המציאות ההיסטורית בת הזמן וכנגדה. זוהי מציאות שבה לא נפגשים הקפיטליזם ומתמזגים האידיאה האקדמית אלא כדי להתיך את האידיאה האקדמית, לפורר אותה כדי להספיגה בכלליות השוררת ולממשה תוך טרנספורמציה שלה לניגודה. ברם, החינוך-שכנגד כעבודת-קודש "יודע" שהאידיאה האקדמית נוכחת על אף הכול בתורת "האחר לחלוטין" לסדר השורר. היא קיימת כגולה, כחריגה, כהתעלות, כחרדת-קודש בעולם שכולו חולין, כאלטרנטיבה ל"מכונת העונג" שמבטיחים לנו משאלי דעת-הקהל ואין ספור המסוללים האחרים לשכחה-עצמית ולאוניברסיטה אנטי-הומניסטית. באוניברסיטה כמקדש-מעט אפשרית, תמיד לרגע, תמיד כמושא למאבק אין-סופי, תמיד באופן שברירי שבו קיים הפיתוי להישאב לקונצנזוס ולצווים של השוק, אפשרית, כן, אפשרית, נוכחות האידיאה האקדמית, על אף הכול. באוניברסיטה שכזאת, שבה מתממשים האנטי-דוגמטיזם, האוטונומיה, ה"אנחנו" הבלתי-אתנוצנטריסטי והיצירתיות כמכלול אנושי עשיר נפגשות כיום, גם אם באיחור מה, אתונה וירושלים.

בישראל ודווקא ברגע ההיסטורי הנוכחי, יש לפגישה שכזאת מעמד מיוחד. אולם פגישה, ואף חניכות עצמית לקראת קליטה, פענוח והיענות ראויה לזימון לפגישה מתחילה בחניכות עצמית ובהתנערות מלמידה מתעתעת של המורים כהכנה לפגישה ראויה יותר עם עצמם ועם תלמידיהם. במונחים יומיומיים פירושו של דבר שעל הקהילה האקדמית להכין עצמה להשבתת האוניברסיטאות ולמאבק לא רק בממשלת ישראל ובערכים ובציפיות של הציבור הישראלי, אלא אף לצאת למאבק כנגד ראשי האוניברסיטאות

ובראשם הנשיאים והמנהלים שהשתלטו על האוניברסיטאות ומתיימרים לדבר בשם הקהילה האקדמית על האידיאה, כדי לרתום אותה למרכבת הגיון השוק והמק'דונלדיזציה של המציאות. האם יהיה בקהילה האקדמית אומץ שיובילה למאבק על ניסוח האוריינטציה והייעוד שלה? התשובה לשאלה זו מהווה תנאי להיענות לאתגר השאלה שבה פתחנו: האם עדיין ניתן והאם עדיין ראוי לנסות ולהציל את החינוך הגבוה בישראל?

כתובת לתגובות: פרופ' אילן גור-זאב: <http://construct.haifa.ac.il/~ilanz>